

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: "Mała ojczyzna" w edukacji szkolnej - rozważania o przeszłości i perspektywach edukacji regionalnej

Author: Adam Hibszer

Citation style: Hibszer Adam. (2000). "Mała ojczyzna" w edukacji szkolnej - rozważania o przeszłości i perspektywach edukacji regionalnej. W: M. Nakoneczny (red.), "Problemy środowiska i jego ochrony" Cz. 8 (S. 43-54). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Adam Hibszer

**„Mała ojczyzna” w edukacji
szkolnej – rozważania
o przeszłości i perspektywach
edukacji regionalnej**

Uniwersytet Śląski
Wydział Nauk o Ziemi
Sosnowiec

Dr Adam Hibszer – adiunkt w Zakładzie Dydaktyki Geografii Katedry Geografii Fizycznej na Wydziale Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego. Reprezentant U.Śl. w Zespole Projektowym DONAP (DOskonalenia NAuczycieli Przyrody) przy Departamencie Doskonalenia Nauczycieli Ministerstwa Edukacji Narodowej. Członek zespołu opracowującego podstawy programowe geografii dostosowane do projektu nowego ustroju szkolnego. Autor licznych publikacji m.in. współautor książki „Rozwój zrównoważony w edukacji szkolnej. Jak nauczać zgodnie z ideami Szczytu Ziemi. Poradnik dla nauczycieli”.

Wprowadzenie

Wzrost zainteresowania problematyką lokalną i regionalną w naszym kraju, obserwowany w ostatnich latach objął także szkołę. Świadczą o tym zarówno dokumenty MEN – „Dziedzictwo kulturowe w regionie” [1995] – ścieżka międzyprzedmiotowa zalecana do realizacji na wszystkich etapach edukacji [Podstawa programowa..., 1999], liczne scenariusze zajęć publikowane w czasopismach metodycznych dla nauczycieli, ale przede wszystkim ogromna różnorodność inicjatyw służących poznawaniu własnej miejscowości i regionu, jakie są podejmowane w szkołach przez nauczycieli wspólnie z uczniami.

Renesans idei regionalności, dostrzeganie potrzeby powrotu do własnych korzeni, jest ogromną szansą szkoły w kształtowaniu poczucia właściwie rozumianej tożsamości regionalnej, czyli względnie trwałej identyfikacji ucznia z miejscem w którym żyje – z krajobrazem, jak też z ludźmi, ich sposobem życia, obyczajami i uznawanym w tym gronie systemem wartości [PULINOWA, 1997]. Obecnie nie sposób już wyobrazić sobie szkoły bez zajęć o bliższej bądź dalszej okolicy. Edukacja regionalna pojmowana w kategorii relacji człowiek–środowisko, w ujęciu przestrzennym i czasowym, sprowadza poznanie do „tu i teraz” ucznia, nadaje temu poznaniu wymiar konkretny, który łatwiej przełożyć na praktyczne działanie w codziennym życiu, a przez to kształtować emocjonalne więzi ucznia z miejscem, w którym przyszło mu żyć [Program..., 1997].

Znajdujący się w tytule termin „mała ojczyzna” oznacza przestrzeń obejmującą miejscowość w której się mieszka, jej najbliższą okolicę oraz własny region w ujęciu geograficznym, historycznym lub kulturowym. „Mała ojczyzna” jest tą kategorią przestrzeni, która dla ucznia stanowi pierwszy etap poznawania rzeczywistości, kształtujący sferę zmysłów i wyobrażeń. To tu w znacznej mierze następuje „oswajanie” przestrzeni, tu kształtują się wzorce, poprzez które w dorosłym życiu postrzega się i opisuje świat [TUAN, 1987; KOŁAKOWSKI, 1994].

W niniejszym szkicu pragnę podzielić się spostrzeżeniami dokonanymi w trakcie prac nad teoretycznymi podstawami edukacji regionalnej, poprzez studia różnorodnych materiałów, zwłaszcza opracowań z zakresu geografii; bowiem w szkolnej geografii pojęcie „małej ojczyzny” nie jest czymś nowym. Od dawna pojawiały się tu różne określenia związane z miejscem, w którym żyje uczeń: okolica rodzinna, swojska ziemia, miejsce rodzinne, swojszczyzna, bliższa ojczyzna, domowina, środowisko miejscowe, ojcowizna, własny region i inne.

Edukacja regionalna w tradycji polskiej myśli geograficznej i przeszłości szkolnej geografii

Dla zrozumienia znaczenia edukacji regionalnej na różnych poziomach kształcenia pomocne mogą być prace wielu pedagogów (poczynając od JANA A. KOMEŃSKIEGO). Warto też zapoznać się z myślami klasyków polskiej geografii – WACŁAWA NALKOWSKIEGO, EUGENIUSZA ROMERA, LUDOMIRA SAWICKIEGO i STANISŁAWA PAWŁOWSKIEGO.

Idee edukacji regionalnej można już spotkać w pracach J. A. KOMEŃSKIEGO, który w XVII wieku proponował rozpoczynać nauczanie w szkole od poznania najbliższego otoczenia: „*materiał powinien być stale tak rozkładany, by naprzód podawać do wiadomości to, co jest najbliższe. Trzeba uczyć (...) nie z książek, ale z nieba, ziemi, z dębów i buków; to jest znać i badać rzeczy same, a nie wyłącznie cudze spostrzeżenia.*” [KOMEŃSKI, 1956]. Już wówczas stało się jasne, iż punktem wyjścia nauczania w szkole winna być miejscowość rodzinna, względnie obszar w którym dziecko stale przebywa.

Żyjący na przełomie XIX i XX wieku W. NALKOWSKI pisał: „*W czasie przed-szkolnym, względnie w klasie wstępnej nauka o ziemi (nauka okolicy wraz z odpowiednimi pogadankami i czytankami) powinna, mojem zdaniem, zajmować cały czas, odbywać się codziennie*”, ponieważ „*Przed ciekawym umysłem i chwytnym wzrokiem dziecka roztaczają się tu różne zjawiska natury: ziemia, zjawiska powietrzne, szata roślinna, zwierzęta, nad tem wszystkiem - rozpięte sklepienie nieba... Następnie, a raczej równocześnie – zjawiska świata ludzkiego: człowiek pośród przyrody... W całej tej początkowej nauce głównym celem jest kształcenie zmysłu obserwacyjnego i zadośćuczynienie dziecięcej fantazji... W nauczaniu szkolnem, na samym początku, zanim jeszcze nauka o świecie... rozpadnie na luźny szereg nauk oddzielnych, trzeba materiał przyswojony z obserwacji okolicy, pogadanek i lektury ująć w pewną całość, związaną przyczynowo – w pewien ogólny system;... Budując ten system, nie powinniśmy zaniedbywać w dalszym ciągu poprzedniego bezpośredniego stykania się z naturą (wycieczki), wogóle – ze światem rzeczy konkretnych. (...) Punktem wyjścia i podstawą nauki geograficznej są wycieczki, z początku w najbliższą okolicę, (...); jest to żywe źródło, wciąż zasilające naukę teoretyczną, wciąż dające podstawę do analogij, porównań, aby zjawisko dalekie zrozumieć przez analogię z bliskiem, znanem (...), albowiem w wycieczkach chodzi nie tyle o poznanie*

okolicy, jako takiej, jako celu – lecz jako środka do zrozumienia zasadniczych pojęć geograficznych.” [NAŁKOWSKI, 1920].

W. NAŁKOWSKI sformułował w postaci teoretycznej zasady edukacji regionalnej:

- poznanie najbliższego otoczenia przez ucznia winno rozpoczynać się od najniższego etapu szkolnego;
- poznawanie to winno odbywać się drogą empiryczną;
- poznanie zmysłowe stanowić ma podstawę do kształcenia umysłowego.

W początku XX stulecia E. ROMER, nawiązując w swych pracach do francuskiej szkoły regionalistycznej PAULA VIDAL DE LA BLACHE, dostrzegał korzyści płynące z poznawania najbliższej okolicy: *„W tym leży wielka już nie tylko praktyczna, ale ogólnie kształcąca wartość poznawania rzeczy bliskich, że są dostępnejsze do spostrzegania i analizowania”* [ROMER, 1968] oraz: *„...należy wszystkie siły w tym zespolic kierunku, by wytworzyć w umyśle i wyobrażeniach dziecka nie tylko możliwe ścisłe obrazy jego swojskiej ziemi, ale wzbudzić w nim zrozumienie dla wzajemnego związku, który zachodzi między pojedynczymi zjawiskami i siłami, działającymi w jego obliczu i wywołującymi pewne skutki i pewne zespoły geograficzne. ...celem jej (nauki szkolej) nie jest zdobycie jak największego zasobu wiedzy, a raczej zaostrzenie, wykształcenie i pobudzenie do wszechstronnego stosowania zmysłu obserwacyjnego, jako do podstawy pracy myślowej”* [ROMER, 1967].

W dwudziestoleciu międzywojennym edukacja regionalna stanowiła przedmiot dyskusji zarówno na forum uniwersyteckim (L. SAWICKI, E. ROMER oraz S. PAWŁOWSKI), jak i wśród nauczycieli.

L. SAWICKI pisał: *„Zacznijmy uczyć geografii od podstaw, od rzeczy najbliższych działwie, t.j. od swojszczyzny”*, ponieważ *„Kto widział chociaż raz, jak dzieci lubią słuchać i mówić o tem, co najlepiej znają, o swojej wiosce czy mieście, o zwyczajach i obyczajach miejscowych, o piękności swego miejsca rodzinnego, ten od razu pozna, od czego ma zacząć... Obowiązkiem naszym jest wzmocnić i utrwalić to umiłowanie dzieci do rzeczy najbliższych. Stąd wynika obowiązek poświęcenia o ile możliwości najwięcej pracy i trudu zaznajomieniu uczniów ze swojszczyzną, a na jej podstawie z krajem ojczystym. Zacznijcie pracę od... najbliższego otoczenia, każcie dzieciom być czynnymi przy badaniu, śledzeniu, podpatrywaniu natury, pozwólcie im samodzielnie szukać, kopać, analizować, mierzyć, wazyć, wąchać, smakować i wnioskować. Niechaj całą swoją istotą, wszystkimi zmysłami poznają swój kraj”* [HRABYK i SAWICKI, 1921].

S. PAWŁOWSKI podkreślał wychowawcze znaczenie edukacji regionalnej: *„Z dziecięcego przywiązania do rodzinnej miejscowości lub okolicy rodzi się w wieku późniejszym przywiązanie, a nawet miłość całego kraju. Geografia, ucząc dzieci orientacji w najbliższej okolicy, analizując otoczenie dziecka, ma sposobność podkreślenia, w czym leży piękno i wartość konkretna tego kawałka ziemi.”* [PAWŁOWSKI, 1938]. Powyższe słowa stanowią potwierdzenie założenia, iż budowanie tożsamości regionalnej może sprzyjać kształtowaniu tożsamości narodowej.

Rola edukacji regionalnej została także poruszona w trakcie obrad IV Zjazdu Nauczycieli Geografii w 1929 r. w Poznaniu. Jedną z jego uczestniczek – ANNA HŁASKO-PAWLIĆ mówiła: *„Regionalizm w nauczaniu geografii jest z góry niejako narzucony, przez samo pojęcie regionu. Chodzić tu będzie o oparcie nauczania geografii na spostrzeganiu bezpośrednim, a więc przede wszystkim na geografii najbliższej miejscowości, jako na pierwszym źródle wyobrażeń konkretnych. Jedynie geografia miejscowa daje uczniowi podstawę do niezbędnego odczucia rzeczywistości faktów i związków geograficznych oraz prawdziwości ich tłumaczenia. Geografia najbliższej miejscowości ma być podstawą nauczania, jej punktem wyjścia i stałym punktem porównania w dalszej nauce”* [Sprawozdanie..., 1930].

Można sądzić, iż efektem powyższych rozważań były zmiany o charakterze programowym, jakie objęły polską szkołę w latach trzydziestych. Zajęcia prowadzone w „środowisku miejscowym”, „domowinie” weszły do programów nie tylko geografii, ale także historii, nauki o Polsce współczesnej i innych przedmiotów.

W dobie powojennej polska szkoła funkcjonowała w oparciu o system wychowania socjalistycznego, w którym raczej dbano o kształtowanie postaw skierowanych na zewnątrz „małej ojczyzny” poprzez wychowanie w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu. W tych warunkach zanikło pielęgnowanie i rozwijanie poczucia tożsamości regionalnej w oficjalnym nurcie szkolnym [PULINOWA, 1997]. Pomimo niesprzyjających warunków wiele dla edukacji regionalnej w czasach powojennych zawdzięcza się GUSTAWOWI WUTTKEMU, ANIELI CHAŁUBIŃSKIEJ, IRENIE BERNE, ZDZISŁAWOWI BATOROWICZOWI, ANNIE DYLIKOWEJ oraz rzeszom nauczycieli – ludziom, którzy rozumieli wartość edukacji regionalnej.

Przełom roku 1989 wymusił potrzebę zmian w szkolnej edukacji. Przemianom tym towarzyszyły także procesy zachodzące w naukach pedagogicznych – ukierunkowanie na zachodnie wzorce edukacyjne. W szkole nauczyciele wspólnie z uczniami i rodzicami mają być gotowi do stałego poszukiwania i wprowadzania w życie nowatorstwa pedagogicznego, kształtującego twórcze postawy wychowanków. Wielu pedagogów na powrót uważa, iż wiedza o najbliższym środowisku odgrywa ważną rolę w wychowaniu człowieka i kształtowaniu otaczającej rzeczywistości [GAWLIK i OLBERT, 1995].

W latach dziewięćdziesiątych w polskiej szkole nastąpiło ożywienie zainteresowania tematyką dotyczącą „małej ojczyzny”. Ukazał się m.in. program MEN „Dziedzictwo kulturowe w regionie” [1995], szereg materiałów dydaktycznych dotyczących tej kategorii przestrzeni, w tym serie regionalnych podręczników [MORDAWSKI, 1994; PLIT, 1995; DULIAS i HIBSZER, 1996], zeszyty edukacji regionalnej [ANGIEL i PODLASIECKA, 2000; SROKOSZ i SZMIGIEL, 2000] oraz scenariusze zajęć, zamieszczane na łamach czasopism metodycznych, zwłaszcza „Geografii w Szkole”.

Edukacja regionalna w wybranych krajach europejskich

W wielu krajach europejskich (m.in. w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Francji, Szwajcarii, krajach skandynawskich) treści dotyczące środowiska lokalnego oraz własnego regionu stanowią integralną część procesu dydaktycznego na różnych poziomach kształcenia. Poznanie przestrzeni najbliższej uczniowi, ściśle powiązane z edukacją ekologiczną, następuje na lekcjach geografii, historii, języka ojczystego, wiedzy o społeczeństwie i innych przedmiotach. Szerokiego przeglądu realizacji edukacji regionalnej na świecie dokonał ADAM SUCHONSKI [1995].

W Wielkiej Brytanii od lat w nauczaniu geografii obecne jest (przynajmniej teoretycznie) poznanie przestrzeni najbliższej uczniowi. Świadczą o tym: bogata literatura metodyczna oraz zapisy w programach nauczania.

W angielskich pracach metodycznych np. w „Geographical Work in Primary and Middle Schools” D. MILLS’A [1988] oraz „Geography Teacher’s Handbuch” P. BAILEY’A i P. FOX’A [1996], znaczące miejsce znalazły sugestie dotyczące poznawania przestrzeni najbliższej uczniowi. W opracowaniach tych wielki nacisk położono na zajęcia w terenie. Młodzież winna uczestniczyć w zajęciach, których celem jest poznanie krajobrazu, gospodarki, lokalnych problemów środowiska przyrodniczego, niejednokrotnie może przedstawiać własne propozycje rozwiązań dostrzeganych problemów. Wszystkie sugestie dotyczące poznawania miejscowego środowiska na zajęciach poza klasą, najpełniej wyraża zapis: *„Nauczanie geografii w szkole podstawowej powinno opierać się na aktywności uczniów oraz zdobywaniu doświadczeń a nie polegać na nabywaniu wiedzy i gromadzeniu faktów”* [BAILEY i FOX, 1996].

W 1991 roku w Wielkiej Brytanii wprowadzono program nauczania, który nauczaniem treści geograficznych objął uczniów w wieku od 5 do 16 lat. Ponieważ w nauczaniu geografii preferowane jest tzw. podejście tematyczne, w programie zaznaczono, iż zdobywanie wiedzy opiera się na przykładach ze skali lokalnej, regionalnej, krajowej, międzynarodowej i globalnej. Treści odnoszące się do środowiska lokalnego (ang. *local area*) znalazły się na czterech pierwszych poziomach nauczania (niższe klasy szkoły podstawowej), a dotyczące własnego regionu (ang. *home region*) na poziomach od 4 do 10. Poznanie zagadnień „lokalnych” obejmuje: opis cech miejscowego środowiska, zajęć ludzi, zagospodarowania obszaru i zabudowy miejscowości; opis cech najbliższej okolicy i określenie jej wpływu na życie ludzi; wyjaśnienie podobieństw i różnic pomiędzy miejscowym środowiskiem a innymi obszarami; określenie położenia miejscowości na mapie kraju, wyjaśnienie relacji między sposobem zagospodarowania terenu, zabudową a działalnością człowieka, opisanie zmian w krajobrazie pod wpływem działalności człowieka. Natomiast poznanie własnego regionu to m.in. opisanie jego cech, określenie wpływu jego rozwoju ekonomicznego na życie codzienne w miejscowości, wyjaśnienie efektów współcześnie zachodzących zmian, identyfikowanie i wyjaśnianie procesów przyczyniających się do stabilizacji lub zmian w regionie itd. Ponieważ program ten

kładzie nacisk na praktyczne zdobywanie wiedzy oraz wymaga prowadzenia badań terenowych (m.in. w zakresie wpływu człowieka na środowisko w miejscu zamieszkania), dlatego też opracowano szereg materiałów dla uczniów i nauczycieli, pomocnych w poznawaniu lokalnego środowiska na różnych poziomach nauczania. Za stronę merytoryczną zajęć terenowych w Wielkiej Brytanii odpowiada Rada Badań Terenowych (Field Studies Council), organizacja oświatowa dysponująca dwunastoma ośrodkami edukacji środowiskowej, które są miejscami, gdzie uczniowie mogą badać środowisko geograficzne danej okolicy.

W Niemczech zróżnicowanie organizacyjne procesu nauczania w poszczególnych landach sprawia, iż spotkać można programy nauczania, które dają nauczycielowi swobodę w doborze treści lekcyjnych, ale i takie, które zawierają szczegółowe dyrektywy określające cele, treści i metody nauczania. W niektórych krajach związkowych (np. w Bawarii, Badenii-Wirtembergii, Dolnej Saksonii oraz Szlezwiku-Holsztynie) już we wstępie do programu zobowiązuje się nauczyciela do podejmowania tematyki regionalnej. Nie jest natomiast regułą odzwierciedlenie zainteresowania regionem w treściach podręczników szkolnych. Przygotowywane są raczej materiały o charakterze metodycznym dla nauczycieli.

Szwajcaria jest kolejnym przykładem państwa, w którym edukacja regionalna sterowana jest poprzez wytyczne zawarte w programie nauczania. Z tego zakresu w kantonie Zurich proponuje się następujące tematy: „My i nasze środowisko”, „My i nasza praca”, „My i nasz czas wolny”, „My i nasza gmina”, „My i nasz kanton”, „My i nasz kraj”. Jak podaje ADAM SUCHONSKI [1995] edukacja regionalna w Szwajcarii ukierunkowana jest także na poznanie codziennego życia ludzi w danej miejscowości – zarówno w przeszłości jak i obecnie (np. mieszkanie, jedzenie, ubrania, oświetlenie, higiena). Wiedzę na ten temat uczniowie zdobywają poprzez aktywne formy pracy, oparte na wywiadach, na obserwacji bezpośredniej obejmującej zamki, kościoły, domy mieszkalne, nazwy ulic, a także poprzez poznanie zasobów miejscowego archiwum i muzeum.

Edukacja regionalna prowadzona jest także u naszych południowych sąsiadów – w Republice Czeskiej. Mimo braku wyraźnych zapisów programowych, dotyczących nauczania o własnym regionie, opracowano tu zestaw książek, które służą poznaniu własnego regionu – „místního regionu” – na lekcjach geografii w szkole podstawowej.

W dokumentach programowych dotyczących nauczania geografii u wschodnich sąsiadów np. w Rosji lub na Białorusi trudno doszukać się jakichkolwiek uwag o edukacji regionalnej.

Podsumowując, należy stwierdzić, iż realizacja edukacji regionalnej w przedstawionych krajach jest bardzo zróżnicowana – różni się ona nie tylko zakresem poznawanych treści ale także stosowanymi formami i metodami zajęć.

Propozycja poznawania „małej ojczyzny” w edukacji szkolnej

„Szczególna rola w podtrzymywaniu i kształtowaniu świadomości lokalnej i regionalnej przypada systemowi edukacji. Programy nauczania szkół wszystkich szczebli powinny szeroko uwzględniać tematykę regionalną” – głosi szósta zasada Karty Regionalizmu Polskiego [1994]. Stanowi ona odpowiedź na sugestie zawarte w Międzynarodowej Karcie Edukacji Geograficznej ogłoszonej w 1992 roku. Karta ta zawiera wiele uwag i wskazówek na temat szeroko pojętego nauczania o własnym regionie. Podkreślono w niej prawo do pełnowartościowego kształcenia, które rozwija zarówno zróżnicowaną tożsamość regionalną i narodową, jak i zaangażowanie w perspektywy międzynarodowe i globalne. Według Karty jednym z celów nauczania jest rozumienie struktur i procesów w regionie i kraju rodzinnym jako przestrzeni codziennej działalności człowieka. Edukacja ma ukierunkować na kształtowanie postaw sprzyjających m.in. zainteresowaniu własnym otoczeniem oraz zaangażowanie się w poszukiwaniu rozwiązań problemów lokalnych i regionalnych. Poznawanie przez ucznia jego „małej ojczyzny” winno stanowić integralną część kształcenia w szkole na wszystkich etapach edukacji.

Podstawowe założenie teoretycznej koncepcji edukacji regionalnej to odwołanie się do humanistycznego nurtu pedagogiki i psychologii w ujęciu personalistycznym. Warunek personalizmu w nauczaniu będzie spełniony, jeżeli organizując proces kształcenia w zakresie relacji człowiek – przyroda, odwoływać się będziemy do doświadczeń, przeżyć i wyobraźni ucznia. Oznacza on także, że w pierwszej kolejności uszanowany będzie poziom rozwoju psychofizycznego ucznia [PULINOWA, 1994].

Do najważniejszych celów edukacji regionalnej należą.

1. Wyposażenie ucznia w zasób wiedzy geograficznej o „małej ojczyźnie”, w ścisłym powiązaniu z wiedzą o kraju ojczystym, poprzez:
 - oparcie znacznej części zajęć na bezpośrednich obserwacjach w terenie (poznawanie otoczenia przy pomocy różnych zmysłów);
 - stworzenie warunków do porównywania wiedzy książkowej z wiedzą uzyskaną bezpośrednio w terenie.
2. Ukształtowanie w uczniach poczucia tożsamości regionalnej, będącego podstawą zaangażowania się w życie wspólnoty lokalnej, poprzez:
 - ukazywanie związków ucznia z najbliższym otoczeniem przyrodniczym i społecznym;
 - rozbudzanie zainteresowania problemami lokalnego środowiska;
 - dostrzeganie wartości miejscowego środowiska geograficznego.
3. Przygotowanie ucznia do odpowiedzialnego działania w dorosłym życiu, głównie w jego wspólnocie lokalnej poprzez:
 - przyswojenie umiejętności wartościowania, oceniania i podejmowania wyborów potrzebnych mu do funkcjonowaniu w wielokulturo-

wym społeczeństwie naszego kraju, przy jednoczesnym zachowaniu wartości kulturowych własnej społeczności.

Wymienione cele ogólne stanowią podstawę formułowania celów szczegółowych edukacji regionalnej, obejmujących kategorię wiedzy, umiejętności i postaw.

Treści regionalne uwzględniane w szkolnej edukacji powinny służyć realizacji zamierzonych celów kształcenia i być dostosowane do poziomu rozwoju psychofizycznego ucznia [Założenia konstrukcji programu..., 1996]. Poznanie miejscowego środowiska geograficznego stanowi podstawę wiedzy. Dopiero później winno nastąpić poznanie rodzimego kraju – Polski, rodzimego kontynentu – Europy, a na końcu innych części świata i Ziemi jako całości. Treści poznawcze w niższych klasach powinny ogniskować się na najbliższych uczniowi kręgach przestrzennych: domu, szkole, miejscowości zamieszkania i jej najbliższej okolicy. Materiał nauczania winien obejmować elementy środowiska geograficznego: ukształtowanie terenu, wody, skały, gleby, zbiorowiska roślinne, zabudowę, drogi i inne wytwory działalności ludzkiej. Ponadto: obiekty użyteczności publicznej, zajęcia mieszkańców, elementy kulturowe, itd. Większość zajęć ma odbywać się w terenie, gdzie uczniowie mają możliwość bezpośredniej obserwacji elementów środowiska geograficznego. W klasach starszych, kiedy rozszerza się krąg zainteresowań poznawczych ucznia, treści regionalne winny stanowić podstawę do porównań z treściami geograficznymi dotyczącymi innych regionów Polski i dalszych części świata. Takie poznawanie jest zgodne z podstawową zasadą nauczania geografii, mówiącą, iż najpierw należy poznawać to co bliskie i proste, później to co dalsze i trudniejsze.

Kształcenie i wychowanie regionalne traktowane jako warunek zachowania własnej kultury i jej trwania – ochronę polskiej tradycji, ma ogromny wpływ na kształtowanie postaw ludzi aktywnych – tożsamyh z miejscem w którym przyszło im żyć. Bliższe poznanie miejsca, w którym uczeń żyje, które jest jego przestrzenią „oswojoną” od kolebki, przyczyni się do lepszego zrozumienia procesów w niej zachodzących, a to prowadzi do polubienia tej przestrzeni, której współgospodarzem powoli się staje. Kształtowanie świadomych swoich możliwości i powinności obywateli kraju i swojej „małej ojczyzny” z pewnością pomoże młodemu pokoleniu Polaków godnie wejść do struktur europejskich. Sytuację tę pięknie wyraził książko-poezja JERZY SZYMIK: *„Polskość i europejskość są możliwe tylko wtedy, kiedy wypływają z miłości do własnej wsi, do krajobrazu zamkniętego linią horyzontu”*.

W pełni należy zgodzić się z twierdzeniem M. Z. PULINOWEJ [1997], iż sceną edukacji regionalnej jest codzienność – stałe zanurzenie ucznia w ten sam krajobraz o niedostrzegalnej zmienności, rytm zajęć dobowych oraz przebywanie w gronie rodzinnym, wśród kolegów i znajomyh z dzielnicy. Ponieważ z tej perspektywy uczniowi trudno będzie spojrzeć na swoje „miejsce na Ziemi”, tu otwiera się szansa dla nauczyciela, który może mu w tym pomóc. Nauczyciel, jeżeli tylko zechce uznać, iż miejsce w którym przyszło nam żyć, ten obszar nam „dany” może być także wyzwaniem (a więc „zadany”) dla niego i jego uczniów. Świadomy swej roli

wychowawczej nauczyciel powinien zastanowić się nad miejscem tej kategorii przeszerzenia w nauczaniu. Z pewnością nie może to tylko być pierwszy etap poznawania rzeczywistości, kształtujący sferę zmysłów i wyobrażeń ucznia. Jestem przekonany, iż ze względu na ogromną wartość kształcącą i wychowawczą, poznawanie „małej ojczyzny” winno stać się jedną z ważniejszych dominant treści kształcenia, funkcjonujące w szkole na wszystkich poziomach nauczania.

Piśmiennictwo

1. ANGIEL J., PODLASIECKA M. 2000: Mój region Mazowsze. Zeszyt edukacji regionalnej, WSiP, Warszawa.
2. DULIAS R., HIBSZER A. 1996: Geografia województwa katowickiego. Wydawnictwo M. ROŻAK, Gdańsk.
3. Dziedzictwo.... 1995: Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe Ministerstwo Edukacji Narodowej.
4. GAWLIK S., OLBERT W. 1995: Edukacja regionalna a współczesne tendencje w pedagogice. Edukacja regionalna, Wszechnica Górnośląska, t. 11, Katowice-Opole-Cieszyn.
5. HIBSZER A. 1997: „Mała ojczyzna” jako obiekt poznania geograficznego w edukacji szkolnej. WNoZ UŚ Katowice (maszynopis pracy doktorskiej).
6. HRABYK P., SAWICKI L. 1921: Metodyka geografji dla I – III stopnia siedmioklasowej szkoły powszechnej. Kraków.
7. Karta... 1994: Karta Regionalizmu Polskiego (maszynopis).
8. KOŁAKOWSKI L. 1994: Radom – środek świata, Gazeta Wyborcza, 61 z dn. 14.III.
9. KOMENSKI J.A. 1956: Wielka Dydaktyka. Ossolineum, Wrocław.
10. Międzynarodowa.... 1995: Międzynarodowa Karta Edukacji Geograficznej. [W:] PISKORZ S. (red.): Zarys dydaktyki geografii. PWN, Warszawa.
11. MORDAWSKI J. 1994: Geografia województwa gdańskiego. Wydawnictwo M. ROŻAK, Gdańsk.
12. NALKOWSKI W. 1920: Zarys metodyki geografji. M. Arct, Poznań-Łódź-Lublin. wyd. 2.
13. PAWŁOWSKI S. 1938: Geografia jako nauka i przedmiot nauczania. Książnica „Atlas”, Lwów-Warszawa.
14. PLIT F. 1995: „Regiony Polski” – nowa seria książek pomocniczych dla ucznia. Geografia w Szkole 3.
15. Podstawa programowa... 1999: Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla sześciolletnich szkół podstawowych i gimnazjów. Dziennik Ustaw RP nr 14 z 23 lutego.
16. Program... 1997: Program edukacji regionalnej w kształceniu geograficznym na poziomie szkoły podstawowej i średniej. (Projekt). Opracował zespół: M. BANDUCH, A. HIBSZER, M.Z. PULINOWA, K. SŁAWEK, J. SOJA. Kuratorium Oświaty w Katowicach.
17. PULINOWA M.Z. 1991: Próba spojrzenia na przeszłość i przyszłość szkolnej geografii, Geografia w Szkole 5.
18. PULINOWA M.Z. 1994: Teoretyczne podstawy szkolnej geografii. Czasopismo Geograficzne 65 (3-4).
19. PULINOWA M.Z. 1997: Idea edukacji regionalnej w polskiej szkole. [W:] Przyrodnicze i społeczne walory Mazowsza. Wystąpienia. XLVI Zjazd Polskiego Towarzystwa Geograficznego w Ryni nad Zalewem Zegrzyńskim.
20. ROMER E. 1967: O nauczaniu geografii. Kurs wstępny. Geografia w Szkole 3.

21. ROMER E. 1968: O nauczaniu geografii. Kurs wyższy. Geografia w Szkole 2.
22. Sprawozdanie... 1930: Sprawozdanie z IV Ogólnopolskiego Zjazdu Nauczycieli Geografii odbytego w Poznaniu w maju 1929 r. Czasopismo Geograficzne 8(1).
23. SROKOSZ W., SZMIGIEL M.K. 2000: Mój region Małopolska. Zeszyt edukacji regionalnej. WSiP, Warszawa.
24. SUCHONSKI A. 1995: Idea edukacji regionalnej i przykłady jej realizacji w świecie. Edukacja regionalna. Wszechnica Górnośląska, t. 11, Katowice-Opole-Cieszyn.
25. TUAN Y.-F. 1987: Przestrzeń i miejsce, PIW, Warszawa.
26. Założenia konstrukcji programu... 1996: Założenia konstrukcji programu edukacji geograficznej. [W:] Geografia. Program kształcenia geograficznego w szkole podstawowej i ponadpodstawowej. Komisja Dydaktyki Geografii PTG, Kraków, (maszynopis).